

D) A GYÜMÖLCSTERMELÉS ÉS KERTÉSZET.

I. Gyümölcsstermelés. Aradvármegye sík vidékén a gyümölcsstermelés, daczára a kormány és a gazdasági egylet fáradozásainak, csak most kezd lassan fejlődni. A Hegyalján, a Maros és a Körös völgyében már régóta virágzó és habár lassan, de fejlődő gyümölcsstermelés van. Kivált a szőlőterületeken vannak nemes gyümölcsfák. Ujabban az elpusztított szőlőterületeket, melyek az amerikai alanyok termelésére nem alkalmasak, nemesfajú gyümölcsfákkal kezdik beültetni; így a Sulkovski-féle hercegi uradalom igazgatósága Aranyágon száz holdas gyümölcsöst létesített. A sík vidék gyümölcsstermelésében az alma és a körte, s a csontármagú gyümölcsök egyenlően szerepelnek. Számat tesz a szőlőnek, mint gyümölcsnek, termelése is. Említést érdemelnek itt az aradi külvárosok szőlős és gyümölcsös kertjei, hol jelentékeny mennyiségű gyümölcsöt és csemege szőlőt termelnek. Egyes termelők gyümölcsnemesítéssel is foglalkoznak, azonban inkább csak időtöltésből, mivel az aradi piac viszonyai mellett a nemes gyümölcsök termelése úgy látszik nem jövedelmező s még a szenvedélyes egy-két gyümölcsész is máshonnan szerzi be házi szükségletét. Ugy mennyiség, mint minőség tekintetében igen számottevő a gróf Zselénski Róbert ötvenes birtokának régi gyümölcsstermelése, mely már 1857-ben virágzott; az almát ekkor 55, a körtét 101, az őszi barackot 21, a cseresznyét 19 fajban s a szilvát és más gyümölcsöket igen nagy mennyiségben termelték. Jelenleg ezek közül csak azokat a fajokat termelik, melyek vidékünkön jobban beváltak; így almából 20 fajt és pedig: a gravensteini, Burchardt reinette, ananász reinette, kevi ízletes, téli arany parméne, Coulon reinetteje, Baumana reinetteje, téli fehér calville, Wagner almája, carmeliták reinetteje, orleansi reinette, nemes reinette, canadai reinette, Oberdick reinetteje, Parker pipinje, caseli nagy reinette, champagnei nagy reinette, sikulai, willenburgi rózsá-alma és Mihályfi pipinje fajokat termelik; az almafaállomány 200 db. Körtéből szintén 200 fa van 20 fajban és pedig a madame Treyve, fa-színű vajoncza, vörösszürke esperes, Hardenpont ízletes, Bosc kobabja, Napoleon vajoncza, Blumenbach vajoncza, Cairgean vajoncza, Tottleben tábornok, pisztráng-körte, Liegel téli vajoncza, Diel vajoncza, kormányzóné, téli Nélis, nivellesi vajoncza, Millet vajoncza, Josephine de Malines, Olivier de Serres, Fortunée és Napoleon herczeg fajokban. Cseresznye fa 75 darab

van a következő 10 fajból: coburgi májusi víz-cseresznye, Winkler fehér vízcseresznye, királyi amarelle, hedelfingi óriás cseresznye, kettős natte, nagyhercegnő, walesi cseresznye, Hortensia királyné, badacsonyi óriás, nagy mignonne. Szilvából 10 faj van és pedig: a Berchtold korai faj, vörös nectaire, tarka perdrigon, van Hartwis sárga magvaválója, Washington, Viktória királynő, ibolyaszínű jeruzsálemi szilva, Jefferson jodoignei reine-claude, beszterczei magvaváló fajokat termelik; faállomány: 75 drb. Kajszinbaraczkából 40 drb. fa van a következő 8 fajban: montplaisiri, korai, Breda, ambrozia, legjobb magyar, Jovy kajszinja, királyi kajszin, Nancy, Pourret kajszinja. Őszi baraczkából 16 fa van a következő 8 fajban: Duforar báró, Elruje nectarineja, nagy mignonne, Willermon baraczkja, I. Lipót, Lieulle baraczkja, bourdine, gyümölcskert királynéja. — Diófa összesen 50 darab van. Az utak mentén ribiszke, egres, málna, birsalma és mogyoró bokrok, fügek és naspolyák. A gyümölcsösökkel kapcsolatban van a szőlő, hol a fehér chasselas, rózsaszőlő, burgundi, Izabella fajok nagy mennyiségben s más fajok kisebb mennyiségben termeltetnek. Az Izabella szőlő falra van futtatva. Számottevő gyümölcsészet ezenkívül a síkságon csak egyes uradalmakban van, míg a kisbirtokosság a gyümölcs-termelést egészen elhanyagolja. A Hegyalján a Maros meg a Körös völgyében néhány uri birtokon fajtiszta almákat termelnek. A Körös völgyének vidékéről származik a híres sikulai almafaj, mely Sikula aradvármegyei községtől vette elnevezését. Jó minőségben termelik ezt a fajt Sikulán, továbbá a buttyini vízostónál levő gyümölcsösben, a kisjenei Hadában, Déznán és Al-Csill környékén, mely helyeken más almafajokat is termelnek az uradalmi gyümölcsösökben. Almát, körtét és diót a parasztság is nagy mennyiségben termel. Mennyiségre nézve azonban e vidéken a szilvatermelés túlnyomó, különösen a borossebesi és nagyhalmágyi járásokban; általában lehet mondani, hogy a szilvatermelés annál jobban előtérbe lép, minél hegyesebb a vidék.

A Maros-völgyén majd minden községben vannak gyümölcsösök; a szilva itt is túlnyomó mennyiségben termeltetik, de a mellett sok almát, körtét és diót is termelnek. A gyümölcsstermelés itt mennyiség tekintetében kielégítő, de minőség tekintetében sok kívánni valót hagy fenn; a nemes fajok lassan terjednek s az aszalványokat nem tudják piaczképes állapotban előállítani. Az állami támogatás sokat tett e vidéken az állapotok javítására. A magánosok nagyobb gyümölcsöseik közül megemlítjük a Nádasdy grófi uradalom soborsini gyümölcsösét, melyben főleg nemes fajú almát és körtét termelnek. Az aradvármegyei hegyes vidéken termelt nagy mennyiségű szilvát legnagyobb részt pálinkának főzi ki a nép saját szükségletére; jelentékeny részéből szilvaízt készítenek, a többit frissen vagy aszalva hozzák forgalomba; az almát és körtét mint friss gyümölcsöt értékesítik. Szállítási eszközül egyrészt a Maros, másrészt a körös-

völgyi vasúti vonal szolgálnak. Az almát, körtét és friss szilvát leginkább Aradra, Budapestre s az ország egyéb vidékeire, továbbá Bécsbe, Prágába s az osztrák örökös tartományok nyugoti részeibe szállítják. A diót részint egyenesen küldik Budapestre, Bécsbe és Prágába, részint előbb Szászvárosba és Dévára szállítják gyűjtés végett. A többi friss gyümölcs (kajszin és őszi baraczk) részben Aradra és Budapestre kerül. A vármegyei gyümölcstermelők oltványaikat és csemetéiket leginkább Zámból hozzadják. Megemlítjük itt még a marosmenti s hegyaljai cserjés hegyoldalakon gyűjtött szamóczát, mely Aradon és Budapesten kerül eladásra. — Annak okát, hogy Aradvármegye gyümölcstermelése nem áll valami magas fokon, nem a természeti viszonyokban, hanem a lakosság eddigi közönyében kell keresnünk. Minden esetre sokat lehet és kell még tenni gyümölcstermelésünk érdekében. A legelső feladat, mely ez irányban az illetékes tényezőkre hárul az, hogy a lakossággal megismertessék azon nemes gyümölcsfajokat, melyek a vidéknek legjobban megfelelnek. Ilyenekül jelöltek meg gyümölcs-szakértők: *a)* csemege gyümölcsből: a Vilmos körte, Clapp kedvence, Hardy vajoncza, Napoleon vajoncza, Nélis téli körtéje, Madame Hutin körtefajokat s a Wagner almája, téli arany Parmén, muskotály reinette, ananas-reinette, calvill-szerű reinette s gäsdonki reinette almafajokat; *b)* gazdasági gyümölcsökül: a nyakas-körte, Ilona-körte, Ottrubay pirókja, Gansel bergamotteja, Diel vajoncza s a téli esperes-körte fajokat, továbbá a baraczk piros nyári, Floriani rózsza-alma, Batull, Török Bálint, sikulai, Casseli nagy reinette alma-fajokat. — Más oldalról is ajánlottak gyümölcsfajtákat a megyében való termelésre. 1891-ben a gyümölcstermelés érdekében kiküldött miniszteri biztos, az ország többi részeivel együtt megyénket is bejárván, a szakértők meghallgatása mellett a következő gyümölcsfajokat jelölte ki, mint a melyek a megyében jól termelhetők. Alma: angol téli arany Parmén, ananas reinette, nagy casseli reinette, blenheimi pippin, korházi reinette, sárga bellefleur, sikulai; körte: angoulémei herczegnő, Napoleon vajoncza, kormos császár, Isambert, Hardenpont ízletese, Hardenpont téli vajoncza, Josephine des Molines, nemes Colmar, nemoursi herczeg, Lade vajoncza, Heléne Grégoire, egri-körte. Szilva: besztercei, olasz kék szilva, Victoria és a száraz fekvésekbe az Ageni. Kajszin-baraczk: magyar legjobb és Nancy. Őszi-baraczk: Amsden, Précocce de Harper, Arkansas. Cseresznye: korai coburgi szív, Lauermann, bedelfingeni óriás, paulisi szív, Büttner sárga. Dió és mandula csak a szőlők vidékén díszlik. Mint látjuk, ő is nagyrészt ugyanazon fajtákat ajánlotta, mint a megyei szakértők által.

A fennebb elősorolt gyümölcsfajok ajánlatba hozatalánál nemcsak a gyümölcs kítűnő volta vétetett mérvadónak, hanem hogy azok vidékünkön jól teremnek, fájuk egészséges és tartós, gyümölcseiket sem a szél, sem a rovarok nagy mértékben nem bántják. A körték általában a síkon

is jól teremnek; az almák közül a síkságra az ananas, a gäsdonki nagys a caselli vagy reinette, a Floriani rözsa alma s a Török Bálint való; a többiek hegyes vidéken, vagy folyammenti iszapos talajban jobban díszlenek. A császár-körte, szürke vajkörte, nyári Kálmán körte s az egri körte (általában, de helytelenül ringouleuse név alatt) mint vidékünkön régi idő óta s nagy mérvben elterjedt fajok öreg korukat élik s igen régi válfajok lévén, fájuk beteges, majdnem terméketlen, gyümölcsük repedéses, nem jól fejlődött, legtöbbször ízetlen, miért is szaporításuk mellőzendő volna. Meg kell itt említenünk a dinnyetermelést, mely a megye egész területén, de főleg a síkságon igen el van terjedve. Sok görög dinnyét termelnek az aradvárosi földeken a pécskai paraszt-bérlők, továbbá a glovováczi és csicséri parasztság. A nemesebb dinnyefajokat nem ismerik s csak a közönséges, vastaghajú, vörösbélű nagy magán dinnyét termelik. A nemesebb dinnyefajok a megye uradalmainak termelésében szerepelnek, hol a görög- és sárgadinnyére egyenlő súlyt fektetnek. Különös előszere-ttel foglalkozott a megyei birtokosaink közül a dinnye-termeléssel és nemesítéssel Atzél Péter, újabban pedig főleg Kürthy Ferencz, a ki panyakotai birtokán összesen 42 fajú sárga s 9 fajú görögdinnyét termel s dinnyemagvakat is árusít el Nöthling Vilmos budapesti magkereskedő útján.

A földmivelésügyi miniszterium 1894 évi hivatalos felvétele szerint Aradvármegye 217 községében összesen 103 faiskola volt; Arad városa csak egy faiskolával birt. Aradvármegyének két specialitását a törökök által behozott sikulai alma és a paulisi szívcseresznye képezik. A gyümölcsészet, valamint az alább tárgyalandó konyhakertészet is, a ménesi vinczellérképezdében rendes tantárgyat képez. Az intézet faiskolája csekély nyugati lejtéssel bíró hosszas négyszögű terület és 11 táblára van osztva. Ezek közül 10 tábla teljesen egyenlő 400 □ méter területű szabályos négyzet, a tizenegyedik tábla háromszög alakú s gyökereztetőnek használtatik. A talaj gazdagsága folytán a magas derekú gazdasági fákat már a harmadik, vagy legfeljebb a negyedik év végén állandó helyeikre kell kiültetni. Ennélfogva a beosztás a következő: 4 táblában gazdasági alma és körte, 3-ban csontos magú gyümölcsök, törpe almák és körték, 1 tábla magvetés, 1 átültetett magoncok, 1 őszi barack szaporítás, összesen 10 tábla. Az utóbbi években átlag volt a faiskolában: 1500 drb alma 1, 2 és 3 éves, 1600 drb körte, 250 drb kajszin, 400 drb szilva, 250 drb cseresznye és meggy és 180 drb őszi barack 1, 2 és 3 éves, összesen 4180 drb nemesített gyümölcsfa. — Az 1896. évben volt:

A vármegyei járásokban	almafa	körtefa	cseresznye	meggyfa	őszibarackfa	kajszin- barackfa	szilvafa	díófa	mandula	gesztenyefa	eper- (szeder-) fa	összesen
	d a r a b											
Aradi	14965	4171	3128	12599	4563	1800	51889	3075	335	88	12098	108711
Borosjenői	11897	4487	1040	6479	2225	704	46375	2162	24	41	6319	81753
Borossebesi	26770	14293	3452	3412	5246	525	148989	32252	57	127	4521	239644
Eleki	17253	4672	5084	23431	2565	2051	32316	4447	79	207	11596	103651
Kisjenői	21744	6197	2804	15678	3224	1540	6419	3299	78	123	13309	130345
Nagyhalmágyi	12886	4314	2897	1047	311	197	41892	4645	60	1	104	68654
Pécskai	16373	5103	1241	17880	2003	2424	56918	4059	84	181	15276	121542
Radnai	23357	8678	10576	9421	12889	2860	216773	8062	1348	732	5678	306374
Ternovai	6439	2837	1910	4676	1712	560	72358	3249	102	563	4837	99243
Világosi	20809	10353	7377	10764	7246	2565	68186	5315	677	2626	16411	152329
összeg	172493	65035	39459	105387	41984	15226	802115	70565	2844	4689	90449	1410246
Arad sz. k. v.	8322	5681	1740	5714	2815	2622	21955	3391	352	742	16968	70302
Együtt	180815	70716	41199	111101	44799	17848	824070	73956	3196	5431	107417	1480548

II. Kertészet. Aradvármegyében a konyhakertészet alig vehető számba; nem csak hogy kivétel nincs, de még a helyi szükségletet is részben más-honnan kell fedezni. Így pl. Aradváros veteményszükségletének nagy része Makóról és Vinga környékéről kerül ki. Arad környékén, Glogovác, Mondorlak és Csicsér községek határában, a Maros mély fekvésű réti földjeiben sok és jó káposztát termelnek. E terményt főleg Aradra, továbbá az Alföld népesebb helyeire: Csabára, Gyomára, Mezőtúrra, Gyulára stb. szállítják. A Nádasdy-uradalom soborsini kertészete csak a környéknek konyhakertészeti terményekben való szükségletét fedezi. A diszkertészet valamivel nagyobb fejlettségnek örvend, ámbar szintén pang. Ez az iparág Aradon van 3—4 iparos által képviselve, kik a helyi s a környékbeli szükséglet számára dolgoznak. Fő üzleti ág a virágok elárúsítása, míg a növények elárúsítása csekélyebb forgalmat okoz. Virágjaikat részben maguk termelik, részben hozatják. A kereslet csekély s egyre hanyatlak, minek oka a nem hivatásos kertészek növekvő versenyében van, kik virágaikat a piacon hozzák forgalomba. Említést érdemel a rózsatermelés, melyet Aradon is, de még inkább a megyében számosan üznek idő-töltésből, a kik igen sok és szép nemes fajú rózsát termelnek. Laczina V. telepén legujabban 350 fajú magas törzsű rózsafát termelnek. Boros Béni gurahonczy birtokán is a közel multban még igen virágzó, üzletszerűleg folytatott rózsatermelés volt mintegy 300 fajjal.